

तत्र ध्यानस्य साधारणं लक्षणं मनस एकाग्रतेति तथा प्राणायामोऽपि योगिनां योगकृत्यं बलं तस्यैव विध्यमाह सगुणः सगर्भः निर्गुणो निर्गर्भः तयोर्मनसः संबंधी प्रथमः मानस इति स्पष्टार्थः पाठः तत्र भावनावस्तुत
स्त्वनिरपेक्षा यथा योषितमग्निध्यायी तेत्यनग्नौ योषायामग्निदृष्टिकरणं यथा वासतोपिकामिन्यादेर्विषयस्य भावनंतत्फलं चानित्यं यथोक्तं भावनाजं फलं यच्च यच्चस्यात्कर्मणः फलं न तत्स्थान्निवृत्तिमंतव्यं पण्य
स्त्रीसंगतं यथेति एवं सांबपीतांबरादिमूर्तिभावनायापि कीटशृंगन्यायेन प्राप्यतत्सारूप्यमप्यस्थायीति ज्ञेयं प्रणिधानं तु वस्तुतत्त्वसापेक्षं यथा च क्षुषारलगतसूक्ष्म विशेषेत्वेनागृहीतेरेणोपदिष्टे सति तद्ब्रह्मणायन
स्यैव च क्षुषः प्रणिधानं तत्रैव विषयेऽत्यादरेण नियोजनं क्रियते तथामनसा गृह्यमाणे प्रतोचि श्रुत्या निर्विशेषचिन्मात्रोसीत्युपदिष्टे सति तद्ब्रह्मणायतस्यैव मनसो गुरुकृत्युक्त्या प्रणिधाने प्रवर्तते तद्वलाच्च तावुभौ वस्तुत

एकाग्रता च मनसः प्राणायामस्तथैव च ॥ प्राणायामस्तु सगुणो निर्गुणो मनसस्तथा ॥ ८ ॥
मूत्रोत्सर्गपुरीषे च भोजने च नराधिप ॥ त्रिकालं नाभियुंजीत शेषं युंजीत तत्परः ॥ ९ ॥

स्वमवगच्छतः तत्रापि भावनायां फलभेदोदक्षेण सूचितः चतुर्णां सन्निधानेन यत्फलं तदशाश्वतं द्वयोस्तु सन्निधानेन शाश्वतं प्राप्यते फलमिति चतुर्णां आत्ममनःशरीरविषयाणां द्वयोरात्ममनसोः देहसंगेन सांबा
दीन् भावयन् पुनरावर्तते देहासंगेन भावयंस्तु ध्येयसारूप्यप्राप्यक्रमेण कैवल्यं प्राप्नोति उभयथापि भावनाफलस्यास्थायित्वमुक्तमिति नोदाहृतं वार्तिकं विरुध्यते प्राणायामोऽपि वायुसंहितायामुक्तः जपध्यानं
विनाऽगर्भः सगर्भस्तत्समन्वयात् अगर्भाद्गर्भसंयुक्तः प्राणायामः शताधिकः जपो मनसा प्रसंख्यानं नंदिपुराणे जाप्येन तु जपं कुर्यादविलंबितमद्भुतं मनसैव प्रसंख्यानं प्राणायामविधौ सदा जाप्येन प्रणवगायत्र्या
दिनामंत्रेण मानसो जप इति सगुणस्यैव प्राणायामस्य मानस इति विशेषणं युज्यते न त्वगुणस्य विस्तरस्तु योगचिन्तामणिप्रभृतिषु संप्रहंथेषु ब्रह्मव्यः ॥ ८ ॥ शेषं कालं अत्यंतसंयोगे द्वितीया मूत्रादिव्यतिरिक्ते स
र्वस्मिन्काले योगमनुतिष्ठेदित्यर्थः ॥ ९ ॥